

**НЕВІДОМИЙ УКРАЇНИ БУКОВИНЕЦЬ –
ВІДОМИЙ У СВІТІ ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ–ДЕМОГРАФ.****Марія ВАЦИК, Володимир ТАРАЛЛО,**Вищий державний навчальний заклад України
«Буковинський державний медичний університет»,
Чернівці (Україна),**UNKNOWN BUKOVYNER IN UKRAINE IS THE
WORLD'S WELL-KNOWN DEMOGRAPHERS SCIENTIST****Volodymyr TARALLO, Mariya VATSYK,**Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)
Researcher ID D-4904-2017 ORCID 0000-0003-4207-0974
ResearcherID D-5575-2017ORCID 0000-0003-0043-6405

Марія Вацык, Володимир Таралло. Неизвестный Украине буковинец – известный в мире выдающийся ученый – демограф. Путь, пройденный буковинцем, из Хотинского района, поднял его высоко, как состоявшегося ученого (во второй половине своей жизни – преимущественно как демографа), оставившего после себя обширное методическое и практическое наследие по демографии в разных странах мира. **Цель работы:** Дать всестороннюю оценку малоизвестного в Украине ученого из Буковины – Анатолия Ивановича Романюка. **Материал и методы.** Использованы для описания жизни и достижений А.И. Романюка его собственные работы, а также материалы выдающего украинского демографа – профессора В.И. Стешенко. **Результаты** – исторические данные о жизни и научных достижениях выдающегося буковинца – ученого, демографа Анатолия Ивановича Романюка. **Выводы.** Исследование мировой истории науки открыло украинцам имя малоизвестного в стране, но широко известно в мире ученого – демографа, исследователя социальных и методических аспектов демографии. Буковинцы могут гордиться своим выдающимся земляком – ученым и должны думать об увековечивании имени этого ученого Буковины.

Ключевые слова: история мировой науки, выдающийся ученый – демограф, гордость Буковины.

Вступ. Буковинська земля породила для світу багатьох славетних людей. Про одних знають більше, про інших – менше. До останніх відноситься професор Анатолій Іванович Романюк, добре відомий у світі фахівцям демографам. Вчений, демограф високого класу із широким діапазоном професійних інтересів, добре відомий у світі як автор спеціалізованих видань, в Україні почав співпрацювати лише з 1990 року з Інститутом економіки Національної Академії Наук України. Він був людиною, яка щиро і доброзичливо, сприймала близько до серця наростаючу демографічну кризу в Україні. Він не міг зрозуміти, чому в Україні відсутня потужна інституція, яка могла б комплексно досліджувати актуальні демографічні проблеми і своєчасно рекомендувати обґрунтовані наукові дії керівництву держави.

Мета. Дати всебічну оцінку маловідомого в Україні науковця, уродженця Буковини – Анатоля Івановича Романюка.

Матеріали і методи: використані для опису життя і досягнень А.І. Романюка його власні роботи, а також матеріали українського демографа В.І. Стешенко.

Насамперед варто з'ясувати більш докладно професійну біографію Романюка А.І. Народився Анатолій Іванович 28 лютого 1924 року в селі Зарожани сучасного Хотинського району, Чернівецької області в сім'ї заможних батьків. Батько - Іван Онуфрійович Романюк - брав участь у Хотинському повстанні 1919 року і був одним із його організаторів. Він був кооперативним діячем, згодом його обирають примарем села Зарожани та суміжних сіл. Вершиною його політичної кар'єри було депутатство у румунському парламенті в Бухаресті. Помер у 1929 році на 37-му році життя від загострення тяжкої форми ревматизму, отриманого ним під час чотирирічного перебування в око-

пах першої світової війни. Мати, Анастасія Іванівна Колесник, була родом з Недобойців. На цьому родинному фоні зрозумілий потяг ученого до громадських справ. Особливості його навчання були продиктовані не так власним вибором, як об'єктивними обставинами. Початкову і більшу частину середньої освіти він отримав на Хотинщині, де навчання на ті часи проводилося румунською мовою. Через воєнні події вченому довелося перервати навчання, іспит на атестат зрілості він склав лише в 1943-1944 роках. Після закінчення війни в 1946 році майбутній вчений вступив до університету Ерлангену (Німеччина) на філософсько-історичний факультет, де навчався протягом двох років. У 1948 році він перейшов до франкомовного університету в Лювені (Бельгія), де в 1952 році здобув диплом магістра соціально-політичних наук, а в 1953 році – з економічних наук. В 1958 році пройшов річне стажування в Інституті економіки і статистики в Парижі. В 1961 - 1962 роках здобув сертифікат з демографії в Пристонському університеті (США). Цей цикл вищої освіти було завершено в 1967 році отриманням ступеня доктора економічних наук у Лювені¹. Навчання в цих країнах дало змогу йому досконалим вивчити англійську, французьку, німецьку мови, набутти досвіду науково-дослідної роботи, опанувати методи та концепції досліджень і мислення англосаксонської, французької та німецької шкіл. Початок кар'єри вченого не був милосердним до нього. Хоча доля кидала його з однієї країни в іншу, він вчився й працював, не маючи за собою «тилу», рідної домівки протягом досить тривалого часу, незважаючи на неординарність ситуації, в якій відбувалося його становлення як людини і професіонала. Освіта, здобута ним, була досить багатогранною, як в аспекті дисциплін, які він студіював, так і мов, які він опанував і прекрасно ними володів.

¹ Romaniuk A.I. «Demografichni studii» [Demographic studies], Vybrani pratsi, Kyiv, 1997, Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut ekonomiky [in Ukrainian].

Його професійна та наукова діяльність пройшла на трьох різних континентах - у Європі, Африці, Північній Америці, в розвинутих та менш розвинутих країнах, на адміністративних посадах у державних статистичних установах, на викладацьких та дослідницьких посадах при університетах. В одному із інтерв'ю Анатолій Іванович визнав, що, «не людина вибирає кар'єру, а кар'єра вибирає людину». Будучи економістом за освітою, після одного року роботи асистентом Інституту економічних досліджень від Лювєнського університету, він поступово віддає перевагу демографії і демографом залишається до кінця життя. Влітку 1953 року вчений опинився у Бельгійському Конго, щоб обійняти посаду керівника демографічного бюро при центральному уряді статистики в Кіншасі (Леопольдвіль). Його головним завданням було підготувати і провести перший перепис населення Бельгійського Конго. Для зовсім молодого і малодосвідченого демографа це було неабияким викликом, справжнім випробуванням. Він відповідає буквально за всі фази перепису : від чисто оперативної (підготовка кадрів, оснащення, виконання польових робіт, опрацювання зібраних даних перепису) до аналізу і публікації статистичних даних. Це випробування вчений витримав з честю. Пізніше спеціалісти Принстонського університету (США) високо оцінили якість перепису населення Бельгійського Конго під науково-методичним і організаційним керівництвом А.І. Романюка. Перепис мав загальну підтримку у населення. Найважливішим чинником успіху був добір переписувачів у самих африканців, яким населення довіряло більше. Це само по собі було нововведенням, бо до того часу це все виконували колоніальні адміністрації. Тільки дуже вольова і цілеспрямована людина могла зважитись на 20-40 кілометрові піші переходи в джунглях з метою перевірки роботи по перепису. Це було проявом української впертості, працьовитості, уваги до перепису та оптимістичного скептицизму – ментальності та характеру особи. Таке ставлення до справи викликало і подив, і повагу одночасно у конголезців.

Після проголошення самостійності Конго почалася репатріація колоніальної адміністрації. Анатолій Іванович був одним із небагатьох, кому було запропоновано залишитися в країні. Його було запрошено на посаду головного радника при Міністерстві планування і статистики. Це було проявом його заслуг, виявом довіри з боку уряду та колег. На цій посаді, яку він поєднував із посадою наукового співробітника у національному університеті Кіншасу до літа 1961 року, коли його запросили до Принстонського університету (США).

Центр демографічних досліджень Принстонського університету організував на той час широкомасштабний дослідницький проект для вивчення демографічних процесів у тропічній Африці. Завданням цього проекту було дати детальну характеристику якості перепису населення в країнах тропічної Африки в повоєнні часи (до 1961 року) та розробити оцінку основних демографічних показників. Завдання містило також розробку методик демографічного аналізу, що відповідає специфіці африканських даних, для оцінки їх якості і обчислення демографічних показників на підставі загалом недосконалих даних. Такі методики обрахунку народжуваності, смертності, приросту та вікового складу населення згодом набули назву «не конвенційних методів». Цей період був переломним етапом в його формуванні як демографа. Саме ця діяльність посприяла

поглибленню знань із методик теорії стабільного населення. Співпраця з такими відомими в світі вченими-демографами як Енслі Коул – можливо найбільш винахідливий дослідник в галузі математичної демографії, Вільям Брас та Франк Лорімер дала дуже багато і завершилася виданням об'ємної книги «Демографія тропічної Африки»².

Влітку 1964 року закінчилася його трирічна віза без можливості продовження в США. Остаточо було обрано – Канаду, куди його було запрошено до Оттавського університету. У виборі постійного місця проживання певну роль відіграла і та обставина, що Канада – найбільша «українська» країна світу поза Україною. Так розпочався канадський період його біографії. В Канаді він ділив свій час між академічними заняттями, як викладач і дослідник та адміністратор. Професор спочатку у двомовному (англійська і французька) Оттавському університеті, а згодом у франкомовному університеті Монреалю, де впродовж 25 років був директором демографічного відділу Федерального бюро статистики. Відповідав за демографічні обстеження, обчислення та їх методик, демографічні прогнози та розробку переписів. Слід зазначити, що цей період позначений важливими моментами його науково-практичної діяльності. Він – активний організатор членства в різних наукових асоціаціях, зокрема, престижного Міжнародного союзу з питань наукового вивчення населення. Був президентом англійської канадської спілки демографів, останні три роки – президент Федерації англійських і франкомовних канадських демографів. Був учасником та організатором багатьох канадських та міжнародних конференцій. Часто репрезентував Канаду на конференціях Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку та Женеві як фахівець з демографії. Їздив як експерт-демограф за дорученням ООН до Африки та за дорученням Канадського міністерства міжнародної технічної допомоги до Латинської Америки. В 1993 році вчений виходить на пенсію, але продовжує наукову роботу.

Український період у нього розпочався із 1989 року, коли вперше ступив на батьківську землю і відтепер його візити до Києва та Хотинщину були майже регулярними. Він веде активну науково-організаційну роботу, спрямовану на встановлення тісних творчих контактів з демографами України для проведення спільних досліджень, сприяє виданню демографічних праць, допомагає українським демографам подолати згубну для науки ізоляцію, щоб швидше ввійти у світове демографічне суспільство; налагоджує міжнародні наукові зв'язки в міжнародних наукових організаціях. Вхідження до занадто нечисленного колективу професійних українських демографів та їхні інтереси демографа міжнародного класу, яким був А.І. Романюк, сприяло підвищенню рівня національної демографії, подолання певного провінціалізму, наближенню українських фахівців до світової спільноти демографів.

Професійна діяльність професора Романюка мала вирішальний вплив на його наукову творчість. Географічно його кар'єра поділялася між Канадою та Африкою; тематично між предметною демографією, методикою та теорією. Перша його монографія видана французькою мовою в 1961 році за результатами перепису населення, який він здійснив у п'ятдесятих роках в Африці. Монографія містить великий розділ про Конго³. Ряд праць у збірнику стосується дослідження населення Канади – як всього, так і тубільного. Дослідження його якоюсь мірою мало деяку

² A Three Parameter Model for Birth Prodections, Vol. XXVII, N. 3, November, 1973 [in English].

³ Estimation of the Birth Rate for the Congo through Nonconventional Techniques, Vol. 4, N. 2, 1967 [in English].

подібність демографічної та методичної проблематики аборигенів Канади до тієї, з якою він зустрічався в Африці.

Технічна демографія, тобто методика аналізу населення і процесів, що його формують, методика різноманітних демографічних обчислень була предметом його особливого зацікавлення, що знайшло відображення в ряді наукових праць. Він був редактором і співавтором монографії, присвяченої методиці оцінки населення Канади, виданої в 1987 році Федеральним статистичним бюро Канади, а перед цим у 1975 році тим самим Бюро був виданий сформований під керівництвом А. Романюка і при його співавторстві збірник з методики демографічного прогнозування. До таких методів належить моделювання, що базується на моделях стабільного або Квазі-стабільного населення, за допомогою яких, маючи дуже обмежену, але відносно якісну інформацію, можна обчислити ряд необхідних для демографічного аналізу взаємопов'язаних демографічних показників. Для вдосконалення демографічного прогнозу він шукав методи, які одночасно мали б оперативну перевагу та аналітичну потенційність. «Економічність» цих методів полягає в тому, що вони уможливають мінімізацію вхідних та максимізацію вихідних даних.

Внесок вченого-демографа полягає насамперед у створенні демографічного переходу. Його найбільше цікавили зміни в демографічних процесах на ранніх стадіях модернізації. Гіпотезу, яку він розробив і згодом емпірично підтвердив, можна узагальнити так: модернізація викликає ряд змін у дітородній поведінці людей. Насамперед, під впливом модернізації зникають (або зменшуються) ті фактори, які в традиційних суспільствах гальмували потенційну народжуваність, як патологічна стерильність, табу на статеві зносини під час лактації, скорочення періоду лактації. Раннім фазам модернізації притаманний цикл помітного підвищення народжуваності. Тільки пізніше в ході модернізації настають потреби обмеження народжуваності за допомогою більш ефективних засобів обмеження народжуваності – контрацепції.

Значне місце в його професійній діяльності посідало демографічне прогнозування: не лише «як» складати прогнози, а саме сутність цього питання, бо прогноз є насамперед засобом «створення» майбутнього, а не його «відкриття». Він підкреслює «аналітичну достовірність» і «творчу» роль прогнозування, на противагу загальноприйнятому розумінню «передбачуваності». Саме ця його стаття отримала небувалий відгук, що засвідчила поява її в перекладах французькою, іспанською, німецькою, російською, та українською мовами.

Український період його наукової біографії проявився особливим інтересом проведення порівняльного аналізу особливостей демографічних процесів в Україні та Канаді. З його ініціативи з'явився в 1994 році демографічний нарис «Чернівецька область».

Не тільки рід, але і сам край, де народився професор, його природа та історія не могли не позначитися на світогляді Анатолія Івановича. Хотинщина багата мальовничими краєвидами, садами, прекрасними селами, має славетну історію. З відомою фортецею у Хотині (де ходив до гімназії) пов'язані такі історичні імена як Штефан Великий – князь Молдови, гетьман України та Запорізького війська П. Сагайдачний, герої битви з турками. Знаходячись на

перехресті слов'янської, латинської і германської культур, цей край, як і вся Буковина, мають історичну та культурну специфіку. Вченого із світовим значенням завжди приваблювала не лише наука, але і історія та культура, що вплинуло на його світогляд та творчість. Йому завжди були притаманні активна життєва та громадська позиція у втіленні широкомасштабних задумів.

Висновки. Дослідження світової історичної науки відкрило українцям ім'я маловідомого в країні, але відомого світу вченого – демографа, дослідника соціальних та методичних аспектів демографії. Буковинці можуть бути гордими за свого земляка – вченого з Хотинщини і їм належить увіковічнити в краї ім'я цієї видатної людини.

Tarallo Volodymyr, Vatsyk Mariya. Unknown Bukovynian in Ukraine is the world's well-known demographers scientist. The purpose of the study is to describe the way of life of the Bukovynian, well-known scientist from the Khotyn region, his unique destiny raised him highly as an accomplished scholar (in the second half of his life, mainly as a demographer), who left behind an extensive methodological and practical legacy on demography in different countries of the world. **Objective** is to give a comprehensive assessment of the forgotten in the native country, in Ukraine, the scientist from Bukovina Anatoliy Ivanovych Romaniuk. **Material and methods.** Used to describe the life and achievements of A. I. Romanyuk, his own works, as well as materials of the outstanding Ukrainian demographer, Professor V. I. Steshenko. **The results** are represented as historical datas about the life and scientific achievements of the outstanding Bukovynian scientist, demographer Anatoly Ivanovich Romanyuk. **Conclusions.** The study of the world history of science has revealed to the Ukrainians with the name of the little-known in our country, but at the same time, they are widely known in the world of a scientist - demographer, researcher of social and methodological aspects of demography. Bukovina people can be proud of their outstanding countryman - a scientist and should think about perpetuating the name of this scientist Bukovina.

Key words: history of world science, an outstanding scientist - demographer, pride of Bukovina.

Таралло Володимир – доктор медичних наук, професор кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров'я Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет». Коло наукових інтересів: організація та управління охороною здоров'я.

Tarallo Volodymyr – Doctor of Medical Sciences, Full Professor of the Department of Social Medicine and the Organization of Health Care of Bukovinian State Medical University. Research interests: organization and health management.

Ватськ Марія – асистент кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров'я Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет». Коло наукових інтересів: організація та управління охороною здоров'я.

Vatsyk Mariya – Assistant Professor of the Department of Social Medicine and the Organization of Health Care of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Research interests: organization and health management.

Received: 22.10.2018

Advance Access Published: December, 2018

© V. Tarallo, M. Vatsyk, 2018

⁴ Increase in Natural Fertility During the Early Stages of Modernization: Canadian Indians Case Study, Vol.18, 2 [in English].

⁵ A Demographic Approach to the Evaluation of the 1986 Census and the Estimates of Canada's Population, Vol. 14, N.2, 1988 [in English]; Fertility in Canada: Retrospective and Prospective, Vol.18(2), 1991 [in English].

⁶ Increase in Natural Fertility During the Early Stages of Modernization: Evidence from an African Case Study, Zaire, Vol. 34, No.34, July, 1980 [in English].

⁷ Réflexions sur le devenir démographique des sociétés avancées: un regard sur le Canada, Vol. 19, N.2, 1990 [in English].